

REISIMULJEID INDIAST

ALEXANDER STAËL VON HOLSTEIN
Loomingu Raamatukogu 9/10, 1991

SAABUMINE

Iga klassikaline filoloog püüab kindlasti külastada Kreekat ja Itaaliat. Alles Ateena või Rooma varemeid nähes muinasaeg otsekui elustuks, antiikne elu nagu ärkaks taas ja surnud raamatulik fakt saab elavaks muljeks. Seda enam tõmbavad indoloogi enda poole Gangese kaldad, kus ta ei leia eest üksnes varemeid ja raidkirju. Iidsetes paleedes elavad seal tänapäevani lihast ja verest inimesed, kes ei erine kuigi palju keskagestest hindudest ning on alles hoidnud esivanemate tavad, riietuse ja isegi mõtteviisi. Igiammused arutlused Brahma loomusest pole seniajani vaibunud, abstraktsed küsimused õhutavad veel praegugi tuliseid vaidlusi, ja neid peetakse ka meie päevil ehtsas puhtaimas sanskritis.

On arusaadav, kui palavalt igatsesin ma külastada Indiat ja kui sügav rõõm täitis mu südant, kui ma viimaks sinna saabusin. 29. augustil 1903. a. jäime ankrusse Bombay reidil ning otsekohe sattusin ma ereda ja kärarikka india elu keerisesse.

Vaevalt jõudis aurik peatuda ja trapid alla lasta, kui sinna ilmus silmapilk kirev jõuk. Tundus, nagu oleks see täitnud laeva viimse kui sopini. Kirjuks ei saanud seda rahvahulka nimetada ainult kirevate riiete tõttu, oh ei! Inimesed ise olid eri värvi: tuli ette peaaegu valgeid, kes eurooplastest kuigi palju ei erinenudki; tuli ette musti, kes ei jäänud alla ka kõige mustematele neegritele; tuli ette inimesi kõigis vahepealsetes varjundites. Sellist nahavärvi erinevust ei kohta mitte üksnes Bombays, vaid kõigis Põhja-India linnades. Polnud raske veenduda selles, et kõrgemate kastide esindajad olid tunduvalt heledama nahavärviga kui madalamatest seisustest inimesed. Ka hindud ise panevad sellist erinevust muidugi tähele. Neil on tekkinud koguni vanasõna, et must braahman ja valge šuudra on ühtmoodi ohtlikud. Ma ei tea, kas antropoloogid on indialaste erivärvilisuse põhjusi teaduslikult uurinud. Seda fakti seletatakse tavaliselt väitega, et kõrgemad kastid on heledamad sellepärast, et neis on rohkem aarja verd. Teised kinnitavad jälle, et kõrgemate kastide liikmed viibivad palju rohkem varjus ja ei päevitu seetõttu nii tugevasti kui alamate kastide liikmed. Kolmandad arvavad lõpuks, et heledamat nahavärvi põhjustavad nii päritolu kui ka eluviis. Isiklikult pean ma viimast seisukohta kõige põhjendatumaks.

PARSID

Peale päris hindude tuli meie juurde aurikule ka palju parse. Neid oli lihtne ära tunda musta vahariidest peakatte järgi, mis meenutab rooma-katoliku piiskoppide mitrat. Parsid on päritolult pärslased. Nad on tulekumardajad, pärsia muistse rahvusliku usundi zoroasterluse poolehoidjad. Usulise tagakiusamise pärast muhameedlaste poolt asusid Zarathustra järelkäijad ususalivamasse Indiasse Suratti. Kui aga Bombay kasvas ja sai suurimaks kaubanduskeskuseks Malabari rannikul, viisid liikuvad ja ettevõtlikud parsid oma tegevuse üle sinna. Ka Pärsias endas, Kirmanis, on muuseas veel Zarathustra kumardajaid, kuid vähe ja nad elavad seal üsna allasurutud seisundis. India parsid pole neid unustanud ning pärsia ja india tulekumardajate vahel on elav läbikäimine. Punas nägin ma Kirmani parsi, kes oli tulnud Indiasse selleks, et külastada oma usukaaslast ja astuda nendega tihedamatesse suhetesse. Üks india pars aga, kes osutas mulle palju teeneid, ei tahtnud mult mingi hinna eest tasu võtta, öeldes, et tasun talle küllaga, kui püüan pöörata Vene valitsuse tähelepanu tema Kirmanis elavate usukaaslaste armetule olukorrale.

Parsid on jäänud truuks esivanemate traditsioonidele, kes kunagi läksid maapakku, et alles hoida oma usku. Parsid järgivad usulisi ettekirjutusi väga rangelt. Seejuures on nad aga üsna kaugel Idas nii tavalisest kitsarinnalisusest ja sallimatusest. Hiljuti näiteks valisid nad mõningate vaidluseluste usuküsimuste lahendamisel vahekohtunikuks ühe ameerika professorist spetsialisti. Viibides tänu ülempreester Šams-ul-ulami, Dr. Phil. Dastur-Džamaspada lahkusele Punas tulekumardajate ohvriiitusel, märkasin, et palveid loeti Avesta väljaandest, mille oli koostanud Euroopas üks taani õpetlane. Üldse tuleb märkida, et eurooplastel on parsidega tunduvalt lihtsam asju ajada kui muude India elanikega. Viimase rahvaloenduse andmetel oskavad umbes pooled meessoost parsid (k.a. lapsed) inglise keeles lugeda ja kirjutada. Paljudes parsi perekondades räägitakse eranditult inglise keelt. Selline keeleoskus, ühendatuna tõesti väljapaistvate äriliste võimetega, ongi andnud parsidele nende vähesest arvust hoolimata – parse on umbes 90000 – silmapaistva positsiooni Indias.

Parside käes on valdav osa Bombay kaubandusest. Pankurite ja rahavahetajatena võib neid kohata peaaegu igas Põhja-India linnas. Ka meie aurikule tulid parsid rahavahetajatena, et vahetada meie euroopa raha India rupiate vastu ning pakkuda oma teeneid tolli ülevaatusel ja reisijate paigutamisel aurikult hotellidesse, mille peremehed on enamasti samuti parsid.

Euroopa linnaosas, millest ma teel hotelli läbi sõitsin, on majade välisilme enam-vähem sama mis Lõuna-Euroopas. Ebatavalised olid ainult õlivärviga tehtud kummalised pealiskirjad majade seintel. Need kajastasid mingit daatumit – aastat, kuud ja päeva –, daatumi järel oli aga ringiga ümbritsetud number. Hiljem seletati mulle, et neid pealiskirju tehakse katku statistika tarvis: pealiskiri „12/VI 1902

(5)“ tähendab, et selles majas suri 12. juunil 1902. a. viis inimest katku.

BOMBAY

Minu esimese sõidu ajal Bombay tänavail hämmastas mind ka julmus, millega hindudest kutsarid kohtlesid oma loomi. Kogu koormavedu käib Indias härgadega, vastupidavate ja tugevate, kuid aeglaste ja kangekaelsete loomadega. Suurem osa hindusid püüab igati säästa ka kõige pisemate ja kahjulikumate loomade elu, kuid ei häbene sugugi kõige ebainimlikumal viisil piinata oma tööloomi.

Kuna ma ei kavatsenud sel korral pikemaks ajaks Bombaysse jääda, kiirustasin linna vaatama. Sõitsime koos ühe inglise ohvitseriga hindu linnaossa, et vaadata templeid, mis võtsid enda alla terve kvartali.

Mõlemale poole templite kvartalit läbistavaid tänavaid olid ehitatud väikesed madalad kabelid. Need olid kaunistatud mulle ammu tuntud india jumaluste kujutistega. Ma oleksin muidugi aega viitmata tahtnud kas või ühtainsat templit lähemalt vaadelda, kuid sissekäigu ees istuv poolalasti poisike näitas mulle märkide abil, et templisse ei tohi siseneda. Arvasin, et mul ei pruugi ju ometi mingit kaltsakat kuulata, kuid mu inglasest kaaslane peatas mind: „Häda teile, kui te sinna sisse astute. Selle eest ootab teid vanglakaristus või suur rahatrahv. Kui aga ka mina, Inglise ametnik, koos teiega keelatud paika astuksin, kaotaksin ma oma ametikoha või pandaks mind samuti vangi.“ Mulle tundus, et mu kaaslane liialdab, kuid hiljem kinnitasid asjatundjad, et Briti seadused, mis kaitsevad hindude usuelu puutumatus, on tõepoolest väga ranged.

Templisse siseneda niisiis ei lubatud ja mul tuli piirduda fassaadi skulptuuride vaatlemisega. Siin oli Hanumani, Rāmat sõjakäigul saatnud ahvide jumaliku valitseja, ja mitme teise india mütoloogiast tuntud tegelase kujutised. Hoone sisemuses paistis lampide vilkuvatest tulukestest vaevu valgustatud Višnu kuju. Teiste templite seast tundus mulle eriti tähelepanuväärne Šivale ja Pārvatile pühendatud pühakoda, kuid ka sinna ei tahtud mind kahjuks lubada.

Kitsas tänav viis suure püha tiigi juurde. Just selliseid on nii palju kirjeldatud hinduistlikus kirjanduses. Tiigi ümber olid astmed, mis laskusid otse veeni. Astmetel seisis hulk palvetajaid, kes toimetasid sedasama puhastusriitust, mida kirjutavad ette hindude muistsed seaduseraamatud. Tiiki ümbritsesid kõikjal kabelid. Tiik, kabelid ja palvetajad andsid kõik koos täieliku ja tervikliku pildi muistsest elukorraldusest, milles ükski detail ei meenutanud XX sajandit ega Euroopa kultuuri.

Kauge mineviku muljet tugevdas veelgi vestlus, mis mul tekkis ühe palvetajaga. Keskendudes ebatavalisele, kuid mulle teatud määral siiski mõistetavale pildile, mida see tiik endast kujutas, unustasin end ja tuletasin kuuldavalt meelde üht sanskritikeelset värssi. Minu lähedal seisev poolalasti hindu, ohverdamisside õlgade ümber, vastas mulle kohe teise värsiga. Seda polnud ma oodanud. Arvasin, et sanskritti õpivad vaid vähesed panditid, õpetatud spetsialistid. Vestlesin braahmaniga. Jutt käis sanskriti keeles. Rõõmuga nägin, et sain oma vestluskaaslasest aru ja tema minust samuti, kuigi minu jutt ei hiilanud just erilise voolavusega. Tegemist oli üsna haritud ja põhjalikult õpetatud braahmaniga, kes teenis leiba preestrina – pudžarina. Tavaliselt on pudžarid ahned, laisad ja harimatud. Minu vestluskaaslane oli nende seas harv erand ja ma lobisesin temaga väga mõnusalt oma pool tundi. Mulle oli see vestlus vanandia keeles püha tiigi kaldal kogu selle vanandia olustiku keskel tohutu nauding, mida ma niipea ei unusta.

Euroopa linnaosa vaadeldes on kohe näha, et kõige toredamad ja suuremad villad ei kuulu inglastele, vaid parsidele. Parside lemmikarhitektuur kujutab endast mingit arusaamatut segu india ja euroopa motiividest ega jäta eriti meeldivat muljet. Kohalikele elanikele kuuluvate villade toredust ja inglaste omade tagasihoidlikkust, võib osaliselt seletada sellega, et suurem osa inglasi viibib Indias vaid ajutiselt, et siin rikastuda, raha kulutama aga sõidavad tagasi Inglismaale; parsid seevastu on Bombays püsivalt kanda kinnitanud. Selge on ka see, et tarkade ja osavate ärimeestena on parsid saavutanud kõrge jõukusastme.

SIMLA

Septembrit ei saa Indias pidada rändurile soodsaks kuuks. Ilm on veel liiga kuum ja palavikud väga ohtlikud. Otsustasin järgida pidevalt Bombays elavate inglaste eeskujuga ja minna ära mägedesse. Jättes Bombay põhjalikuma tundmaõppimise teiseks korraks, sõitsin Simlasse.

Ületanud öösel Ghatid ja Vindhya, ärkasin, kui rong sõitis juba mööda nukrat metsatut kesktasandikku. Poolteiseöpäevane reis Simlasse mööda raudteed ei tundunud mulle eriti väsitav, kuna mõeldud oli kõikvõimalikele mugavustele. Iga reisiija käsutuses oli magamiskoht; hommiku-ja õhtusöökideks inglaste poolt üldkasutatavatel kellaaegadel tegi rong pikki peatusi jaamades, kus olid väga head restoranid. Tähelepanu väärib kenasti väljakoolitatud teenindamine neis restoranides. Paljasjalgsed pärismaalased teenindavad imetlusväärselt rahulikult, käratult ja kiiresti.

Tuleb mainida, et hindu, kes ei kannu euroopalikku riietust, ei tohi jalatsitega siseneda ruumi, kus viibivad valged, viimased loomulikult saabastega. Seletada annab sellega, et indialased jätavad oma majja sisenedes jalanõud alati ukse taha, nende jalgajätmine on põlguse märk. Mõnikord nõuavad hindud ka eurooplastelt, et nood jalanõud ära võtaksid, kuigi euroopalikke saapaid pole sugugi nii lihtne ära võtta ja jalga panna kui hindude tuhvleid. Eramajja lubatakse tavaliselt siiski jalanõudega sisse astuda, mitte mingil juhul aga templisse. Isegi ühte raamatukokku sisenedes paluti mul saapad ära

võtta, viidates sellele, et raamatute hulgas on mõned eksemplarid pühi Veedasid.

Rong sõidab ainult Kalka jaamani, mis asub Himaalaja jalamil. Simlasse tuleb edasi sõita mööda maanteed. Kaherattalisel vankril, tongal, on neli kohta ja seda veab paar hobuseid. Hobused on head ning neid vahetatakse tihti, seepärast kulges sõit märkimisväärselt kiiresti. Kogu teekond, umbes 80 versta, kestis kuus tundi. Viitsekuningas jõuab Simlasse isegi nelja tunniga. Selline kiirus paneb iseäranis imestama seepärast, et tee läheb kogu aeg ülesmäge – Simla asub Kalkast mõni tuhat jalga ülalpool.

Simla postijaamas tuli sõidukist loobuda, sest linna järskudel tänavatel on hoburakendid keelatud. Ainult viitsekuningas ja sõjavägede ülemjuhataja võivad Simlas sõidukeid kasutada. Teised peavad käima jala, sõitma ratsa või džinrikšaga. Džinrikša on väike voorimehekaless, mida veavad neli kuli. Hindud nimetavad neid jaapanlasteks, kuna peavad džinrikšat jaapani sõidukiks.

Postijaamast sõitsin ma džinrikšal mööda järske, täiesti euroopalikult hoonestatud tänavaid hotelli. Harjumatuses oli mul õnnetustest ja kõhnadest ning silma järgi nõrkadest kulidest väga kahju. Järskudel kohtadel tulid ma isegi sõidukist maha, et nende tööd kergendada. Ilmselt tunneb igaüks esimesel korral sarnast haletsust ja ilmselt hakkab ka igaüks harjudes ise kutsarit tagant kihutama.

Simla asub Briti territooriumil ja on igast küljest ümbritsetud kohalikest poolsõltumatutest vürstiriikidest. Simla territoorium osteti XIX sajandi keskel kohalikest valitsejatest, sest 8000 jala kõrgusel asuvas Simlas on imeliselt jahe, muudest mägi-aladest märksa tervislikum kliima. India asekuningas veedab igal aastal palavad kuud Simlas ja selleks ajaks tuuakse siia üle kogu valitsuse peamine asjaajamine.

Nõnda on Simla nagu eurooplaste kliimaatiline jaam. Linna sellise tähtsuse alalhoidmiseks on valitsus võtnud kasutusele ranged abinõud. Eriliste seaduste abil on maavalduste omandamine linnas kohalikele elanikele äärmiselt raskeks tehtud ja sel moel nende arvu, järelikult ka epideemiade ja muude ebamugavuste sissetoomise ohtu piiratud. Kohalikest elavad linnas peaaegu eranditult vaid teenrid, töölised, käsitöölised ja kaupmehed.

Simla lähimas naabruses asub terve rida väikesi kohalikke vürstiriike, mida inglased nimetavad ühise nimetusega – *Simla-Hill-States*. Nende *Simla-Hill-States* ide hulka kuulub ka Kungiar, umbes kolme tuhande elanikuga mägi piirkond. Kungiar valitseb rana tiitlit kandev vürst kui ametlikult tunnustatud isevalitseja – *sovereign*. Loomulikult on see isevalitsus mõnevõrra piiratud: näiteks ei tohi *rana* ilma Inglise valitsuse loata karistada oma alluvaid rohkem kui kaheaastase vangistusega.

BRAAHMANID JA EELARVAMUSED

Õnneliku juhuse tõttu sain ma Kungiar külastada kõige paremates tingimustes. Kord hommikul teatati mulle hotellis, et mind soovivat näha keegi braahman. Külalist esitleti Lakšmidhara Šarma, Kungiar *rana* õuebraahmanina. Lakšmidhara Šarma oli linna peal kuulnud, et siia olla sõitnud välismaalane, kes oskavat sanskriti keelt, ja soovis temaga tutvuda. Mu külaline oli umbes neljakümneaastane korrapäraste näojoonte ja heleda nahavärviga mees. Ta kandis rahvuslikku riietust ja näis, et ei tunne kuigi palju Euroopa kultuuri. Inglise keelt ei rääkinud ta üldse. See-eest huvitus ta väga muistsest sanskriti kirjandusest, oli veetnud mõned aastad Benareses ning õppinud sealsete panditite juures.

Muuseas ei huvitunud ta sugugi ainult kitsalt oma eriala puudutavatest asjadest. Ta esitas mulle küsimusi põhjapoolsete maade kohta ja tahtis muu hulgas teada, kas minu kodumaal kasvavad palmid. Kui ma talle jutustasin, et olen sündinud maal, kus lumi mitme kuu vältel ära ei sula, pani ta seda väga imeks ja küsis, kuidas nii kõrgel mägedes on võimalik elada. Indias on lund ju ainult väga suurtes kõrgustes ja braahman ei suutnud endale isegi ette kujutada, et eri maades on erinevad kliimaatilised tingimused. Sellist teadmatust näitas üles tõeline pandit! Mitte kusagil mujal kui Indias ei kohta nii tihti inimesi, kes on sügavalt õpetatud, tegelevad kõige raskemate ning keerulisemate filosoofiliste uuringutega ja on võimelised arutlema kõige abstraktsemate küsimuste üle, kuid ei tea selliseid asju, mida meie arusaamade järgi peaks teadma iga koolipoiss. Ma kohtasin õpetatud braahmanit, keda üllatas väga minu väide, et Kašmiri ja Madrasesse ei peagi Kesk-Indiast merd mööda sõitma, vaid et need kohad asuvad samuti Indias ning seal elab palju braahmaneid.

Simlas tutvusin ma veel mitme braahmaniga, kes rääkisid sanskriti keelt, kuid ei tegelnud sugugi ainult teaduse, vaid kõige erinevamate tegevusaladega. Kaks minu õpetatud sõpra kauplesid näiteks kangastega ja selles äris andis nende pühast päritolust tunnistust ainult see, et nad müüsid muu hulgas siitsi, millele oli lõpmatu palju kordi trükitud sõna Rama. Vaid tühine osa braahmanitest pühendab end usu ja teaduse teenimisele. Suurem osa tegeleb maiste asjadega. Paljud astuvad riigiteenistusse, lähevad sõduriteks või õpivad lõpuks kokakunsti. Braahmanitest kokad on hindude seas iseäranis hinnatud, sest braahmani valmistatud toitu võib süüa iga hindu, ükskõik, mis kasti ta ka ei kuuluks, kuna aga mingist muust kastist pärit koka valmistatud toitu tohib süüa ainult sama või madalama, mitte mingil juhul aga kõrgema kasti liige. Rituaalseid ettekirjutusi toidu suhtes jälgivad hindud väga rangelt ja ei suuda kuidagi mõista, kuidas küll eurooplased ilma selliste reegliteta läbi saavad.

Braahmanite teooria järgi asuvad kõik välismaalased palju madalamal hindude kõige alamast kastist. Manu seaduste järgi on välismaalased võrdsustatud elevantidega. Ja ikkagi pani hindust pandit imeks, kuidas ma sõندان süüa alamast kastist teenri valmistatud toitu. Vastuolud on Indiale küllalt omased, teooria ja praktika lähevad siin igal sammul kõvasti lahku. Benareses oli mul õpetaja, kes mulle palju kordi tõestas, et pühade seaduste järgi asun ma madalamal ka viimasest tšamaarist, nood

on aga üks kõige madalamaid kaste Põhja-Indias, peaaegu võrdsed Lõuna-India paariatega, kuigi neid ei kiusata nii palju taga. Niisiis olen ma tšamaarist madalam, kuid mu braahman istus minu juures toas pikki tunde, minu tšamaarist teenri tuppa aga, kus ta varem oli vaba aega veetnud, oma jalga tõstnud, kui sai kuulda tolle madalast päritolust. Kui veider selline ebakõla teooria ja praktika vahel ka poleks, saab seda vaid osaliselt seletada sellega, et eurooplastega suhtlemine on kasulik. Saada rüvetatud madala päritoluga hindu poolt viimastele aga au ei tee ning paraku mõjutab see asjaolu tugevasti eurooplaste elulaadi. Need Inglise ametnikud, kellel on pidevalt tegemist kõrgel positsioonil asuvate hindudega, näiteks kohalike vürstiriikide residendid, ei võta teenistusse madalate kastide esindajaid, sest tšamaari juuresolek võib solvata braahmanitest külalisi, kuigi teooria järgi peaks eurooplase juuresolek olema neile palju hullem kui kas või kõige alama hindust teenri juuresolek. Inglise ametnikud on muidugi huvitatud sellest, et kaotada võimalust mööda kõik see, mis takistab sõbralikku läbikäimist hindudega, ning seepärast ongi nad sunnitud teenreid valima kõrgemate kastide esindajate seast. Üldse peavad eurooplased, kuigi nad on kaugel hindude kastieelarvamustest, nendega küllaltki olulisel määral arvestama. Selles võisin ma raskusteta veenduda juba Simlas. Arusaamatuste vältimiseks pean märkima, et hindudeks ei nimeta ma sugugi kõiki India kohalikke elanikke, vaid ainult niinimetatud brahmanistliku usu järgijaid. Brahmanistlik usk pole aga midagi dogmaatiliselt kindlaksmääratud. Hindude seas on nii väga madalal arengutasemel fetišiste kui ka kõrgelt arenenud panteiste; kõikidele hindudele on ühine vaid braahmanite kummardamine ja lehmade austamine. Kord tuli mul oma teener millegipärast vabaks lasta ja lõunat pidi mulle tooma aednik, too aga keeldus otsustavalt lauale kandmast liharoogi, kuna kasti seadused keelasid seda. Muhameedlastest teenrid keelduvad sageli ette kandmast alkohoolseid jooke. Räägitakse, et hiljuti olnud ühel suurel vastuvõtul menüüs märgitud, mida ühelt või teiselt teenrilt võib tellida. Teenreid sai eristada riiete värvi järgi. Tavaliselt on muhameedlastest teenrid vähem ranged ja ei takista usulise kalduvuse tõttu roogade serveerimist, kuid mõnikord võib ikkagi juhtuda, et fanaatilisest jutlusest ülesköetud teener keeldub järsku sinki ette kandmast.

Usuliste eelarvamustega tuleb eurooplastel üldse igal sammul arvestada. Lausa möödapääsmatu on see armees. 1857. a. ülestõusu ajendiks oli lendulastud kuuldu, et uued padrunid on määratud veise-ja searasva seguga. Selliste padrunite kasutuse mõistaksid ühtviisi hukka nii hindud kui ka muhameedlased, kuna hindule on lehm püha loom, keda tappa on patt, muhameedlasele aga siga roojane elukas, kellega kokkupuutumine rüvetab. See ja muud sarnased faktid näitasid, et konflikte sõdurite usuliste ja sõjaväeliste kohustuste vahel tuleb ära hoida, ning India armee juhtkond töötas selle tarvis välja väga üksikasjalised instruksioonid. Mul on mõned ametlikud väljaanded, mis käsitlevad sipoidest nekrotite jaotamist. On olemas segapolgud, kus ühes roodus on ainult sikhid, teises ainult radžputid, ülejäänutes muhameedlased, kes on omakorda töökspidamiste järgi allüksusteks jaotatud. Samuti on olemas näiteks eranditult sikhidest koosnevaid polke, isegi ainult braahmanite polke jne.

Et aru saada sellest, kuidas kastisüsteem mõjutab siin elavate eurooplaste elulaadi, piisab üsna lühiajalisest viibimisest Indias.

Palju raskem on aimu saada eri kastidesse kuuluvate inimeste omavahelistest keerulistest suhetest. Kuna naised hoitakse haaremites ning selle kohta, kellega tohib ja kellega ei tohi einet jagada, kehtivad ranged eeskirjad, on eurooplasel Põhja-Indias hindude intiimellu väga raske tungida, seda eriti kõrgemate kastide osas. Kogu ühiskondlik läbikäimine hindudega piirdub tavaliselt kohalike vürstide-ja ülikutepoolsete pidulike vastuvõttudega; lähemad kokkupuuted hindudega peaaegu võimatud.

KUNGIAR

Loomulikult loovad ka Indias, nagu igal pool mujalgi, ühised huvid inimeste vahel, hoolimata neid lahutavatest oludest, selliseid sidemeid, mis tihti arenevad millekski sõpruse taoliseks. Mind ühendas pandititega armastus sanskriti kirjanduse vastu, ning ühised huvid sundisid neid nähtavasti ajutiselt unustama, et neil on tegemist põlatud välismaalasega. Näiteks seesama Lakšmidhara Šarma, külastanud mind Simlas hotellis, kirjutas mulle üliarmastusväärse sanskritikeelse kirja, milles kutsus mind oma *rana* ülesandel Kungiar. Braahman, Kungiar riiklik käskjalg, kes mulle selle kirja üle andis, pidi olema ka minu saatjaks, kuna mägedes võis kergesti eksida. Sõiduteid Simlast Kungiar polnud ja reisima pidi kas jalgsi, ratsa või kandetoolis. Ratsa ega jalgsi ei saanud ma minna, kuna polnud veel täiesti toibunud viimasest päikesepistest. Tuli palgata kulid, kellele anti käsk mind Kungiar viia. Mind kanti dhulis, kahele teibale kinnitatud tugitoolis. Tee oli halb, koosnedes lõpututest tõusudest ja langustest ning tihti külges rada otse kristiku serval. Selline olukord paneb närvid tõeliselt proovile, kuna ühest ebakindlast sammust piisab, et kõige täiega põhjatusse sügavikku lennata. Pakikandjad ei ole pealtnäha eriti usaldusväärne rahvas. Minu palgatud künnimehed aga, tõelised mägilased, on tugevad ja uskumatult vastupidavad. Vaikselt lauldes tassivad nad dhulit mööda järske nõlvu kõrgele mäkke ning laskuvad alla orgu. Vahel muutub laul eriti rasketes kohtades valjemaks ja ees vasakul sammuv kuli hakkab kepiga, mida ta oma vabas käes hoiab, aeglasemalt toksima.

Kungiar piiril võttis mind ratsa vastu *miang*, valitseva perekonna liige Hira Singh, kes tegelikult Kungiar riiki valitseb, kuna *rana* ise on ametis oma naistega ja peaminister niivõrd huvitatud tiigrjahist, et tal riigiasjadeks aega ei jää.

Kungiar esindajad andsid mulle hobuse, nii et lõpetasin oma teekonna juba ratsa. Ma sain printsiga kohe tuttavaks. Ta oli pooleldi euroopalikult riides ja kõneles väga hästi inglise keelt, ehkki tal vaevalt

eriti palju praktikat sai olla, sest peale tema ei osanud terves Kungiaris mitte keegi India valitsejate keelt. Muuseas rääkis ta mulle ise, et olevat hiljuti oma inglise keele värskendamiseks läbi lugenud terve romaani.

Esimese asjana näidati Kungiaris mulle püha tiiki, mis oli täis imekauneid lootosi. Siin oli mul esimest ja viimast korda juhust näha neid kuulsaid, poetide poolt nii palju ülistatud lilli. Ma seisin kaua selle tiigi ääres. Hira Singh ajas esimese ettejuhtuva kuli tiiki ja käskis tal tuua ujudes mõned kõige ilusamad eksemplarid. Teades, kui tihti india poeedid räägivad lootostest iga ojakese, iga tiigi ja isegi mere kirjeldamisel, arvasin ma, et leian lootosi kõikjalt eest. Selgus aga, et kogu minu Indias viibimise vältel nägin neid ainult ühe korra. Hea, et veel niigi läks! Kuulsat lindu hansat, mida poeedid samuti ülistavad, ei näinud ma üldse ja suurem osa panditeid, kellelt ma selle linnu kohta pärisin, tunnistasid samuti, et pole teda kunagi näinud. Kui aga panditid hansat kirjeldasid, ei langenud nende kirjeldused kokku. Kui poeedid räägivad lootosest ja hansast, kasutavad nad ilmselt ohtralt seda meelevaldat, mida lubab neile sanskriti kirjandusteooria. „Kāvyaṅprakāṣa“ juhenditest saame kinnitust, et poetide loodud maailm on Brahma loodud maailmast parem, kuna selles võivad kõik lilled õitseda üheaegselt, Brahma maailmas õitsevad nad aga erinevatel aastaaegadel.

Kungiaris pealinn ei erine kuigi palju tavalisest hindu külast, koosnedes tervikuna väikestest savionnidest. Esile tõuseb ainult *raṇa* kivist palee, millele hambulised müüriharjad annavad keskaegse ilme. Terve lossi on aga kahjuks hõivanud haarem ja seetõttu sinna sisse ei pääse. Mind pandi elama naabruses asuvasse kahekorruselisse majja. Kohe saabumise järel kostitati mind kõiksugu india maiustustega, mis ei tundunud mulle eriti hõrgutavatena, küll aga huvitavatena, sest nende nimetused, mida Lakṣmidhara Śarma mulle tutvustas, tulevad pidevalt ette sanskriti kirjandusmälestistest. Kohtumine oli üldse väga südamlilik. Prints Hira Singh, jahihuviline peaminister, peaministri vend ja tosina jagu teisi kohalikke tiirlesid kogu aeg mulle antud ainukeses toas ja jälgisid teraselt iga minu liigutust. Nende uudishimu võib kergesti seletada sellega, et eurooplast näevad nad kord kolme aasta jooksul, ja seegi on inglise ametnik, kes elab oma telgis ning keda seetõttu pole kuigi lihtne jälgida. Kungiaris ülikud istusid minu juures ja ajasid siin isegi oma asju. Tuli post. Üks kohalolijaist sai paki ravimeid, mis polnud hindu päritolu. Ta küsis Lakṣmidharalt, kas ta tohib neid võtta. Braahman vastas, et tohib muidugi, kui on paki sisu eelnevalt hoidnud lehma kuse sees, puhastamaks seda rämpaste inimeste puudutustest. Seda nõuannet võeti loomulikuna ja iseenesestmõistetavana ning jutt läks teistele teemadele. Seega on Kungiaris näha teatud progressi: varem peeti välismaalaste valmistatud ravimite võtmist seadusevastaseks. Benareses jutustas üks usklik braahman mulle, et haigestus koos oma vennaga katku. Vend suri, tema aga pääses; selge, et vend suri seetõttu, et võttis inglise arstide rohtusid, minu vestluskaaslane aga pääses, sest oli neist otsustavalt ära öelnud. Bengaalias, kus Euroopa mõju on kauaaegsem ja tugevam, on kohalikud oma vaateid muutnud: soodavesi, biskviidid ja mõningad ravimid on kuulutatud lubatuks hoolimata sellest, et nad on eurooplaste valmistatud.

Selgus, et õuebraahmani mõju pole tegelikult kuigi tugev. Vaevalt jõudis ta lahkuda, kui Hira Singh palus mul ruttu välja kraamida viski ja soodavee tagavara. Iga minut oli kallis, sest braahman võis peagi tagasi tulla. Hira Singh tahtis aga väga napsitada, olgugi et kõrgemate kastide liikmetele on alkohol rangelt keelatud. Hira Singh pole sugugi erand: just kõrge positsiooniga hindud, tutvunud pisut eurooplastega, hakkavad sageli hullu moodi jooma. Hira Singh polnud kangete jookidega nähtavasti eriti harjunud. Piisas vaid ühest klaasist, et ta keelepaelad vallanduksid. Ta hakkas valjuhäälselt kurtma Lakṣmidhara Śarma talumatu vagaduse üle. Ta kandvat igast üleastumisest konservatiivsele *raṇale* ette ja rikkuvat nõnda kõigi elu. Hira Singh polnud rahul ka poliitilise olukorraga: nii tema suguvõsa kui ka teised ümberkaudsed radṣputid aidanud inglistel sikhide ülestõusu maha suruda, kuid lubatud autasud jäänud tulemata. Tema ise, Hira Singh, kulutanud mitukümmend tuhat rupiat euroopaliku hariduse saamiseks, kuid väärilist kõrget ametikohta Inglise riigiteenistuses ikkagi ei saanud.

Śiva koobastempel ja sanskritikeelsete käsikirjade kogu, millest ma palju olin lootnud, osutusid niisama ebahuvitavaks kui kõik muudki Kungiaris vaatamisväärsused. Palju rohkem köitsid mind olustikupildikesed, millest puudu ei tulnud. Jalutades mööda linna tänavaid, astusin sisse ühe meistri kullassepäärisesse, kus nägin kõiki tema tööriistu, millest nii sageli on juttu sanskriti kirjanduses. Eriti huvitas mind must proovikivi, mille ma paraja hinna eest ka ära ostsin. Ostsin ka mõned vanad mündid. Mind üllatas elanike ausus. Kui kaupmees tahtis minult XVI sajandi rupia eest võtta mõne kopika nominaalväärtusest rohkem, tõstsid kauplemise juures olevad kungiaarlased häält ja hakkasid teda hurjutama, et kas tal pole häbi võõramaalast petta. Muidugi ei arva mitte kõik hindud niimoodi. Seal, kus eurooplasi liigub rohkem, ei määra kohalikud hindu tavaliselt kauba tegeliku väärtuse, vaid ostja oletatava jõukuse järgi. Räägitakse, et Inglise ametnike teenrid tõstvat oma isandate aukõrgenduse järel kohe ka oma nõudmisi. Kui neid aga kõrgemale palgale ei viida, on nad valmis sama palga eest kas või kümme aastat teenima.

Kungiaarlaste suhted rahaga olid üsna primitiivsed, muus osas polnud aga sugugi nii rikkumatud, kui oleks võinud üksildase mägiaru elanikest arvata. Mööda tänavaid jalutades kuulsin ühest majast joobnud lärmi: sinna oli kogunenud terve kamp, kes jõi kohalikku haisvat viina. Madalamatele kastidele on see lubatud. Teises majas oli mitu inimest ametis haṣiṣi suitsetamisega, mida müüdi siinsamas. Kõik olid erineval uimasusastmel ja üks eriti joobunu pomises sanskritikeelseid värse.

Koos Hira Singhiga külastasin ma ühe jõuka hindu maja, kelle kastikuuluvust ma kahjuks teada ei saanud. Majas valitsev puhtus äratas imestust. Võõrustaja perekonda kuuluvad naised ei häbenenud sugugi meie kohalolekut, nad ei katnud oma nägu kinni ja vestlesid meiega vabalt. See on arusaadav, sest neid raskesti ligipääsetavaid mägiarlasid pole muhameedlased kunagi suutnud alistada ega siin kanda kinnitada. Hakkasid ju hindud naisi haaremites pidama alles pärast muhameedlaste sissetungi ja

näiteks ka neis Lõuna-India osades, kuhu muhameedlased ei jõudnud, on haaremid peaaegu tundmatud. Kungiaris oli haarem ainult *ranal* ja mõnel kõrgemal aukandjal. Pole raske tähele panna, et just kõrgematesse valitsevatesse ringkondadesse kuuluvad inimesed on rohkem muhameedluse mõjule allutatud. Ranal endal oli isegi poolpärsia nimi – Teg-Singh. Mitmes Põhja-India vürstiriigis on pärsia keelel samasugune tähendus nagu prantsuse keeles Euroopas. Paljudes hindu riikides peavad isegi kohalikud bajadeerid tingimata oskama laulda pärsia laule.

Kungiaris viibisin ma ka ühel teatrietendusel, mis toimus lahtise taeva all. Kaks juba elatanud silmamoondajat etendasid, nähtavasti väga naljakalt, iseloomulikke olustikustseene erinevate kastide elust. Nad ei naernud välja mitte ainult alamaid kaste, vaid ka pühi braahmane. Kahjuks ei saanud ma peaaegu midagi aru, sest näitlejad rääkisid rahvakeeles – hindis. Seepärast huvitas publik mind rohkem kui etendus. Keskel istus aukohal kaks 8-9-aastast poissi. Need olid printsid. Kummagi selja taga lehvitas teener tohutu lehvikuga tuult. Lehvikut peetakse Indias juba iidsetest aegadest valitseja auväärseuse märgiks. Ka antud juhul lehvitati nendega nähtavast ainult au pärast, sest ilm oli jahe ja ühtegi kärbest ei olnud.

Rana noored pojad kandsid pikki samethalatte, peas olid neil samuti sametist mütsikesed. Nii halatid kui ka mütsikesed olid rikkalikult kullaga tikitud. Neil oli väga korralik ja väga „idamaine“ väljanägemine. Nende isa, kellega ma hiljuti tutvusin, oli juba elatanud ja ilmselt palju läbi elanud mees. Ta kandis euroopalikke riideid ja kuigi ta ise inglise keelt ei rääkinud, tundus olevat igati vastuvõtlik Euroopa mõjudele. Oma poegadele kavatses ta anda euroopaliku kasvatus ja ühte neist valmistas ette ohvitserikarjääriks. Sealjuures oli *rana* usuasjades väga konservatiivne, huvitus sanskriti kirjandusest ja õppis seda Lakšmidhara Šarma juhatusel all.

Tuhnides *rana* raamatukogu käsikirjades, leidsin sealt oma imestuseks mõned ingliskeelsed, pealtnäha mitteametlikud paberid. Küsisin Hira Singhilt, mis paberid need on. Ta vastas mulle, et hoian käes „*rana* tunnistust“. Selgus, et tegemist oli eurooplaste kirjadega, milles avaldati tänu neile osutatud külalislahkuse eest. Ka minul paluti Kungiarri riigi arhiivi rikastada ja ma täitsin selle palve rõõmuga; liiatigi oli mulle osaks saanud tõepoolest südamluk vastuvõtt.

Veendunud nõnda oma silmaga, et isegi valitsevad vürstid ajavad taga atestaate, ei imestanud ma enam põrmugi, kui tuli ilmsiks, et vähem kõrgeaulistel isikutel oli atestaatide jaht saanud tõeliseks maaniaks. Minul isiklikult tuli tegemist peamiselt teenrite ja pandititega. Viimased paluvad tavaliselt juba mõneminutilise juhusliku vestluse järel tunnistust ja mõnikord lasevad nad oma atestaatide kollektsiooni hiljem trükkida ning brošüürina välja anda. Ka teenrid uhkustavad sellega, mida rohkem tunnistusi neil õnnestub koguda. Nende inglise keeles kirja pandud sisu on esitajale endale tihti arusaamatu ja seetõttu näidatakse vahel ette ka mitte eriti kiitvasisulisi pabereid.

Indias pole päritav sugugi ainult see, mis on päritav Euroopas. Nii teenijad kui ka panditid esitavad teenistusse astudes sageli peale isiklike diplomite ka oma vanemate aukirju ja imestavad äärmiselt, kui eurooplased ei taha viimastele tähelepanu pöörata. Lahoris kurtis üks väljapaistvamaid panditeid, et inglise valitsuse poolt silmapaistvatele õpetlastele antavaid tiitleid ei saa enam pärandada õpetlaste lastele, nagu varem. Benareses nägin palju braahmaneid, kes lisavad oma nimele šastri tiitli. See vastab umbkaudu doktorikraadile ja selleni jõutakse suure vaevaga. Kaugeltki mitte kõik Benarese *šāstrid* polnud vastavaid eksameid ära teinud, kuid arvasid endal siiski olevat õiguse seda tiitlit kanda, kuna see oli antud ühele tema esivanematest ajal, mil tiitlid olid veel päritavad.

Püüd muuta päritavaks selliseid ametikohti ja aukraade, mida oma olemuselt saab anda ainult väljapaistvate teadmiste ja võimetega inimestele, on kujundanud mõnes kohalikus riigis, *Native-state* is, täiesti imepärase süsteemi. Näiteks läheb peaministri koht mõnikord pärimise teel isalt pojale; nominaalsel peaministril pole üsna tihti aga riigiasjadest aimugi ja tema tegevus piirdub vaid palga võtmisega, kuna tegeliku töö teeb ära keegi teine. Paljudes vürstiriikides tehakse sõjamehe pojast samuti sõjamees, olgugi et ta kehaliste puuduste tõttu pole ka kõige sügavamal rahuajal üldse võimeline teenistuses olema.

LAHOR

Kungiarist suundusin ma Simla kaudu Lahori. Esimesel pilgul on Lahor puhtmuhameedlik linn. See on muhameedlike hauakambrite linn. Hauakambrisse on ehitatud kuberneride palee, hauakambrites asuvad kantseleid, üks hauakamber on muudetud kristlikuks kirikuks; isegi veinipoele oli leitud koht muhameedlikus hauakambris. Veinipood ehitati hauakambrisse kättemaksuks. Sinna maetud muhameedlik aukandja oli eluajal sikhed igati taga kiusanud ja kui sikhid linna vallutasid, leidsid nad, et kõige hullemaks karistuseks kadunule on tema haa selline mõnitamine, kui seal hakatakse kauplema muhameedlastele keelatud veiniga.

Sikhid olid tegelikult mõnitanud kõiki muhameedlikke hauakambreid. Peab siiski ütleva, et nad olid toiminud märksa leebemalt kui muhameedlased ise omal ajal. Tunginud Indiasse, purustasid prohveti järglased suurema osa nende teele ette jäänud templitest ja ehtasid rusudest oma mošeed. Kesk-Indias Dharas leiti üsna hiljuti kiviruosud, millele oli raiutud ühe vanaindia draama tekst. Neist kividest olid laotud mošee seinad ja nendega oli sillutatud kogu õu. Jonpuri mošees on sambad, mis on toodud sinna 70 versta tagant Benaresest. Benares kannatas üldse rängalt: sellele kohale, kus kunagi oli asunud kuuluis Krišna tempel, ehtas sallimatu imperaator Aurangzeb oma mošee. Näiteid selle kohta, kuidas muhameedlastele meeldis oma mošeesid ehitada just neisse paigusse, mis olid hindude silmis pühad, nägin samuti Benarese lähedal Ayodhyas. Miljonite palverändajate poolt austatud

Rāmadžanmasthāna, Rama sünnikoht, asub praegu mošee õuel ja see kahe pühapaiga naabus viis veel XIX sajandi keskpaigas veriste kokkupõrgeteni hindude ja muhameedlaste vahel.

Praegune India valitsus kannab hoolt, et mälestusmärke hoitaks lõpliku purustamise eest. Lahoris olin ma mošeede ja mausoleumide restaureerimise tunnistajaks. Inglise tähelepanu on siin pööratud just muhameedlikele ehitistele, kuna need on Lahoris tunduvalt silmapaistvamad kui hinduistlikud ehitised.

Lahor jätab puhtmuhameedliku linna mulje. Seejuures on ta aga üsna tähtis hinduistlik teaduskeskus. Peale inglise kõrgema õppeasutuse, kus õppetöö toimub euroopalikus laadis, on Lahoris veel riigieelarveline *Oriental-College*. Kuna Pandžabis on kolm usku – islam, sikhism ja hinduism – on ka *Oriental-College* is kolm osakonda. Mul oli võimalus viibida mõnes hindu-osakonna õppetunnis. Õppetöö toimub vanamoodi: õpilane peab õpiku sõna-sõnalt pähe tuupima. Õpilaste edusammud võivad sel moel olla küllalt soliidised, kuid igal juhul väga aeglased. Benarese hindu ülikooli programm näeb ühekõitelise kirjandusteooria õpiku läbivõtmiseks ette terve õppeaasta. Ja seda sugugi mitte kirjandusteaduse spetsialistidele, vaid kõigile üliõpilastele, kes tahavad omandada sanskriti vaimus üldhariduse. Spetsialistidele on ette nähtud palju pikemad tähtajad. Näiteks peab spetsialist sanskriti keele grammatika alal tegelema oma teadusega kaksteist aastat ning saab alles seejärel õiguse kanda *vaiyākaraṇa*, s.o. grammatika nimetust.

Selline õppesüsteem tundub eurooplastest indoloogile äärmiselt ebamugav. Kõik hindude teaduslikud tööd on koostatud arvestusega, et lugeja teab peast ühe või teise, mõnikord aga ka mitme teadusala põhiteoseid. Eurooplastele, kes ei saa õpikutele nii palju aega pühendada, on hindude igasuguste viidete ja indeksiteta teaduslik kirjandus seepärast peaaegu arusaamatu. Isegi parimate õppevahendite abil ei saa eurooplane mõne raske teksti uurimisel tihti läbi ilma asjatundliku panditi juhendamisetä.

Hea pandit peab põhjalikult tundma filosoofiat, grammatikat ja kirjandusteooriat. Selge, et inimesel, kes tahab olla asjatundja kolmes niivõrd raskes teaduses, ei jätku enam aega ega jõudu euroopa keelte õppimiseks. Siiski on praegu olemas plaan hakata traditsioonilisel viisil täiskursuse läbinud pandititele õpetama lisaks veel inglise keelt, et viljastada hindu teadust euroopa mõtetega. Ei julge ennustada, kas sellised abinõud mingis suhtes soovitud tulemusi annavad. Inglise keele lülitamisega panditite õppeprogrammi kohalik teaduslik traditsioon kindlasti kannatab, ja mulle tundub, et kõik indoloogia sõbrad peaksid uuele ettevõtmisele igati vastu seisma.

Sanskriti keelt ei õpetata ainult Ida Instituudis, *Oriental-College* is, vaid ka ülalmainitud *Government-College* is, kus koolitatakse anglo-india valitsuse tulevase ametnikke. Siin õpetatakse sanskriti keelt muidugi ainult muude ainete kõrval ja seda teevad inglise professorid euroopalike meetoditega, kusjuures õppevahendina kasutatakse inglise keeles kirjutatud grammatikat. Õpilased tõlgivad Kalidasa surematut loomingut Briti impeeriumi riigikeelde. Sedalaadi vasturääkivused torkavad iseäranis silma neil puhkudel, kui õpetajateks on angliseerunud hindud, aga ka seda tuleb ette.

Government-College is saavutatakse tulemusi. Seda tõestab näiteks fakt, et üliõpilased suudavad sanskriti keeles maha mängida mitu vaatust Kālidāsa „Šakuntalāst“. Kõik osad, kaasa arvatud naiste omad, olid noormeeste vahel ära jagatud. Veider segu Idast ja Läänest, mis seda õppeasutust muide üldse iseloomustab, viis proovidel mitu korda koomiliste kokkusattumisteni. Kord jäi kõige õrnema ja liigutavama osa täitja hiljaks ja küsimusele: „Kus on siis Šakuntalā?“ kõlas vastus: „Ta mängib alles jalgpalli!“

Hindu õppeasutuste hulka kuulus Lahoris ka *Gāndharvamahāvīdyālaya*, midagi konservatooriumi taolist, kus väga vanade ja kohutavalt raskete juhendite järgi õpitakse vanaindia rahvuslikku muusikat. Mind huvitas kõige enam „Rigveeda“ laulmine. Laulik teadis peast tervet seda hümnide kogu, mille saksakeelne tõlge hõlmab kaks tublit köidet. Tal olid hümnid peas isegi läbisegi. On selliseid vagasid hindusid, selleks, et täielikult kirjalikust pärimusest vabaneda, ei jäta püha teksti meelde ainult järjest, vaid ka läbisegi: nad paigutavad sõnad värsis teise järjekorda ning õpivad värsid veel kord pähe, et need seisaksid meeles mitmes variandis – kui üks ära ununeb, tuleb teine ikka meelde. Selliseid asjatundjaid peetakse ka tänapäeval tohututeks autoriteetideks ja hindud, kel on veedade käsikirju, ei kontrolli nende õigsust teiste käsikirjadega võrdlemise teel, vaid otsivad eraku, kes teab veedasiid peast. Sellised erakud püüavad harva tungida päheõpitu mõttesse: nad on midagi pühade tekstide elavate raamatukogude taolist. Hümnide interpreteerimisega tegelevad teised õpetlased, kuid tänapäeval on neid väga vähe ja veedatekstide tõlgendamise traditsioon on peaaegu välja surnud. Kahtlemata on asjade sellisele seisusele kaasa aidanud usuõpetuse kaotamine riiklikes koolides. Neis sanskriti õppeasutustes, mis saavad Inglise valitsuselt subsidiume, veedasiid nende usulise sisu pärast ei õpetata; kasvandikud tegelevad neis koolides vaid niinimetatud klassikalise sanskritiga.

Lahori laulik oli üsna liberaalne ja lubas mul oma laulmist pealt kuulata. Benareses pidasid braahmanid patuks kas või üheainsa veeda värsi ettelugemist eurooplasele, vähemalt sel juhul kui tegemist oli õige reaktsiooniga. Asetades sõnad värsis teise järjekorda, võib sama värsi ilma pattu hinge peale võtmata lugeda. Selles ilmnes seesama braahmanlik formalism, mida nii tihti tuli imeks panna. Tuleb ette näiteks selliseid asju. Muistsetes seadustes on üles loetud kohustuslikud pühad ja tegevused, mida nende pühade ajal peetakse patuks. *Government-College* is õppiv õigeusklik hindu ei tegele nende pühade ajal mitte mingil juhul sanskritiga, kuid võib ilma südametunnistuse piinadeta õppida inglise keele grammatikat, keemiat või mõnda muud euroopa teadust, mille kohta muistsetes seadustes pole loomulikult sõnagi öeldud.

Lahorist suundusin ma Peshawari. Arvasin, et näen seal vaid igavat piirikindlust. Tegelikult selgus, et Peshawar meenutas rohkem lääneeuroopa kuurorti kui lähedal asuvat Afganistani: elegantsed sõidukid, hästi rietatud rahvas tänavail, ilusad majad, toredad aiad. Praegu on linnas ohutu elada ja üsna harva tuleb ette, et muhameedlased tungivad äkitselt lahvatava fanatismiga esimesele ettejuhtuvale gjaurile kallale ja tapavad ta. Varasematel aegadel sai muhameedlane sellise tapmise eest õiguse igavesele õndsusele, nüüd aga on inglased osanud võtta tapmiselt igasuguse mõtte: tapja puuakse üles ja tema laip põletatakse nagu hindu laip. Muhameedlikku paradiisi aga ei pääse ei pooduna ega põletatuna. Nõnda ei ähvarda linnas endas eurooplast otsene hädaoht, kuid Peshawarist 15 versta eemal asuva Haibari mäekuruni, kust läheb tee Afganistani, ilma tugeva eskordita minna ei tohi, hoolimata sellest, et briti valitsus maksab ümbritsevatele hõimudele iga aasta üpris soliidset „subsiidiumi“, nagu öeldakse, korraliku käitumise eest.

Need hõimud on veel üsna metsikud ja neil on omapärane arusaamine sellest, mis on hea ja mis halb. Üks poiss, kes tuli kooli, pidi kooli juhtkonnale ütlema, millega tema isa leiba teenib. Poiss vastas kogelemata, et ta isa varitseb kaljude taga ja tulistab teekäijaid.

Ühe ja sama küla elanike vahelised suhted on tihtipeale imekspandavad. Mulle jutustati, et ühes asulas elanud teineteisest mõnesaja sammu kaugusel kaks verivaenlast. Nende majad olnud muidugi kindlustatud ning väljas julgenud nad käia ainult hambuni relvastatult ja sõprade saatel. Ühe maja väravad lagunesid ja neid tuli parandada. Vaenlane aga ei andnud asu ja tulistas igaüht, kes katsus tööle hakata. Ei jäänud muud üle kui korraldada otse läve ees usuline pidustus ja kutsuda sinna kõik erapooletud naabrid. Vaenlane ei julgenud loomulikult külaliste hulka tulistada ning nende katte all sai vajalikud parandustööd ära teha.

Kaks korda nädalas tulevad üle Haibari mäekuru afgaani karavanid ja neil päevadel kaitsevad kuru briti sõdurid. Palusin luba sõita Ali-masdžidi, et näha karavani. Need karavanid toovad Indiasse muu hulgas ka vene kaupu, näiteks tuula samovare, mida ma Peshawaris suurel hulgal nägin. Tuuakse ka karusnahka. Mulle pakuti vene templiga karusnahku mitu korda müüa.

Peshawari briti territooriumil valitseb üldiselt täielik julgeolek. Ma võtsin ette päris mitu ekskursiooni, et näha arvukate budistlike kloostrite varemeid. Ka siin võtavad kohalikud elanikud iga rändajat kas sõbrana või vaenlasena, vahepealset võimalust ei ole. Ma eelistasin olla sõber ja seetõttu tuli mul mitu korda kohalike notaablitega söömaaega jagada. Kord kutsus isegi üks mägedes üksipäini karja hoidev karjus mind endaga koos lõunat sööma ja ma kiirustasin tema kutset vastu võtma, sest afgaanid on väga külalishalke rahvas, kuid ainult seni, kuni nad ei tunne, et nende au on solvatud.

BENARES, GWALIOR, PUNA

Peshawarist suundusin läbi Mardani, Lahori, Amritsari ja Delhi Benaresesse. Saabusin sinna 31. oktoobril. Teel peatusin ka Delhis, et imetleda mongoli imperaatorite toredaid ehitisi. Ma ei pea vajalikuks neil pikemalt peatuda, kuna rännumehed on neid niigi palju kordi kirjeldanud.

Benares on hindude teadus-ja usuelu keskus. Ma muidugi eeldasin, et sanskriti keele oskus on siin levinud. Kuid see, mis ma eest leidsin, ületas kõik minu ootused. Raudteejaamas pöördusin ma hotelli komisjonäri poole naljapäraselt sanskritikeelse tervitusega ja tema kõnetas mind otsekohe samas keeles. Braahmanina oli ta nooruses saanud põhjaliku hariduse, kuid hiljem jättis teaduse, millest polnud võimalik ära elada, ning hakkas välismaalaste teejuhiks, s.t. võttis endale tulusa ameti. Panditite olukord on üldiselt kurb. Iga kirjutaja, kes on saanud elementaarse hariduse ja oskab pisutki inglise keelt, teenib palju rohkem kui tark ja õpetatud filosoofiaprofessor.

Õpetatud braahmanid teenivad endale elatist ka sel moel, et koostavad samas keeles ja samas stiilis mis 2000 aastat tagasi luuleteoseid selle maailma vägevate auks. Kohalikud valitsejad autasustavad autoreid tavaliselt rahaliste kingitustega, näiteks 101 ruupiaga. Alati eelistatakse ümmargustele arvudele selliseid arve nagu 101. See tava meenutab näiteks 101 kogupaugust koosnevaid saluute Euroopas. Meenub ka järgmine analoogia. Jaipuri valitseja sai mongoli imperaatorilt kunagi *sapādamahārāja* tiitli, mis otseses tõlkes tähendab tervet ja veerandit valitsejat.

Panditid ei piirdu kiidulaulude loomisel sugugi ainult hindu valitsejatega. Nad ülistavad ka inglased kubernere ja India keisrit Edward VII. Lugesin näiteks luuletust Bombay kubeneri auks. Seal öeldakse muuhulgas ka seda, et kuberner mängib suurepäraselt kriketit ja et kriket on mäng, mida armastavad ainult vaprad mehed. Eurooplased tasuvad selliste luuletuste eest harva rahas, kuid see-eest saavad autorile alati üsna lakoonilise kirja, milles teatavad teose kättesaamisest. Need kirjad jäävad atestaatidena panditi kollektsiooni ja ta on nende üle väga uhke.

Ka kõige õigeusklikumad hindud on tundlikud kõrge positsiooniga eurooplaste soosingule ja lipitsevad igati nende ees. Kui kuberner võtab ette ringsõidu mööda oma provintsi, poevad kohalikud rikkad üksteise võidu kas või nahast välja, et saada au osaliseks teda vastu võtta ja kostitada. Benareses viibisin ma kahel niisugusel vastuvõtul.

Esimese neist korraldas oma aias üks jõukas braahman. Puhvet oli muidugi rikkalik, kuid meie peremees ei hoolitsenud ainult oma külaliste ihutoidu, vaid ka valmistoidu eest. Koduses kabelis luges üks pandit värssse „Mahābhāratast“. Verandal tõmbas kuulajaid ligi grammofon, aias vaheldus euroopalik orkester šoti torupillimängijate trupiga, torupillimängijad aga hindu moosekantidega. Külalised võisid mängida lauatennist – ping-pongi -, märki lasta või nautida bajadeeride tantsu. Daamid oli võimalus ka haaremis ringi käia.

Külaliste seas oli palju kõrgealusi hindusid. Kohal olid näiteks Delhi vürstiriigi printsid. Need printsid

olid pagulased, kuna Delhis valitsevad inglased. Benareses pole nad inglastele ohtlikud, sest nende, muhameedlaste ja Benarese braahmanite vahel pole midagi ühist. Ametlikult osutatakse neile suurt au, kuid makstakse sealjuures üsna tagasihoidlikku pensiooni. Nad saabusid vastuvõtule, tohtud kuldkroonid peas, kuid riietusega, mida ei saa kuidagi toretsevaks nimetada.

Samal päeval andis Benarese maharaadža suure lõunasöögi, millele oli kutsutud ainult eurooplasi. Ainukesed hindud laua taga olid maharaadža ise ja tema poeg, kuid ka nemad ei söönud koos meiega, see oleks olnud andestamatu patt, vaid ainult viibisid söömaaja juures. Inimesed, kes tunnevad kohalikke kombeid, kinnitasid mulle, et kohe peale viimase külalise lahkumist suplevat võõrustajad viivitamatult, sest nad on rüvetanud end juba sellega, et vaatasid pealt, kuidas põlatud eurooplased söövad. Eriti huvitas mind valitseja noor fliigel-adjutant akselbantidega punases inglise mundris, kõrgete ratsasaabastega ja suure saabliga. See sõjakas noormees ei rääkinud sanskriti keelt sugugi halvemini kui teised Benarese õukonna magnaadid.

Benarese pandititelt ei oodanud ma vähe, kuid leidsin veelgi rohkem, kui olin oodanud. Seepärast veetsin ma seal kolm kuud, töötasin õpetlaste juhendamisel ja vaatlesin hindude uselu. Käisin ka teistes pühades paikades – Mathuras, Ayodhyas ja Gayas – ning suundusin lõpuks Calcuttasse. Calcutta aga oli ebahuvitav euroopalik linn ning ma lahkusin sealt peagi. Sõitsin Gwaliori.

Gwalior on ühe rikkaima india valitseja, Sindhi maharaadža pealinn. Ühele tema esivanematest oli Inglismaa ustava teenimise eest antud „inglase sõbra“ tiitel. Sanskritist ta nähtavasti vaimustatud ei olnud. Mulle ütles ta üsna järsult, et ei taipa sellest vanakraamist midagi. See-eest vaimustus ta Euroopa uudistest. Sel ajal, kui mina sõitsin ühel tema paraadelevandil, kihutas ta ise ringi automobiiliga.

Teine selline progressiivne valitseja on Dharsi raadža. Ta oli seitsmeteistkümnendaastane ja riiki valitsesid regendid. Raadža kasvataja oli noor inglane, endine Oxfordi tudeng. Nii valitseja kui ka tema mentor olid vaimustatud tennisest ja kriketist. Oli võetud kasutusele kõik abinõud, et teha raadžast eurooplane, ja seda mitte ainult väliselt.

Küllastasin ka Punat, kus tutvusin meie armastusväärse ja külalishalke peakonsuli von Klemmiga.

Pean meeldivaks kohustuseks avaldada siirast tänu nii temale kui ka kõikidele indialastele, kelle lahkel kaasabil ei kujunenud mu sõit mitte ainult õpetlikuks, vaid ka ülimalt meeldivaks reisiks. /.../.

Punast naasin ma Bombaysse ja käesoleva aasta 6. märtsil sõitsin sealt tagasi Euroopasse.

LAHKUMINE

Lahkusin sellelt imeväärselt maalt, kus elab koos rohkem erinevaid usutunnistusi ja rahvusi kui kusagil mujal. Esitasin käesolevaga vaid üsna seosetuid märkmeid, kuid arvan, et ka need peaksid rääkima selget keelt sellest, et juba hindud ise, arvestamata kristlastest ja muhameedlastest vallutajaid, džainiste, budiste ja muid teiseusulisi, kes hindude seas kogu aeg elavad, on jagunenud loendamatuks rahvusteks, kastideks, sektideks ja tõekspidamisteks. Kuna kõiki hindusid juhivad braahmanid, on nad ühe ja sama püha traditsiooni mõju all. Mulle pakkus tohutut naudingut otsida selles näivas paljususes ühtsust, milleks annab võtme ainult sanskriti kirjanduse varaaait. Kaasaegsete hindude näol leidsin ma aga nende luuletajate ja mõtlejate väärilisi järeltulijaid, kelle teosed hingestavad meie poeete ka tänapäeval ja kelle tööd viljastavad uusimate filosoofide mõtteid.

Saateks

Alexander Staël von Holstein (1. jaanuar 1877 – 16. märts 1937) oli Tõstamaalt pärit baltisakslasest orientalist-budoloog. Ta alustas oma ülikooliõpinguid Tartus, huvitades juba siin sanskritist ja võrdlevast keeleteadusest, ning jätkas mitmes Saksamaa ülikoolis. Edasi asus ta elama Sankt Peterburgi, kus teenis Venemaa välisministeeriumis, kuid jätkas Keiserliku Teaduste Akadeemia ja Peterburi Ülikooli juures ka teaduslikku tööd Sise-Aasia budistlike käsikirjade uurimisel. 1903.-1904. a sooritas ta Keiserliku Geograafiaseltsi lähetusel reisi Indiasse, mille aruandeteekande tõlge ongi alljärgnev tekst. 1916. a siirdus A. Staël von Holstein Hiinasse, kuhu jäigi elama kuni oma surmani ja kus ta tegi lõviosa oma teadulikust tööst. 1920. a-te lõpul omandas ta Eesti Vabariigi kodakondsuse.

A. Staël von Holsteini "Reisimuljeid Indiast" ilmus eesti keeles Loomingu Raamatukogus nr 9/10, 1991 koos Hermann Keyserlingi India-fragmentidega tema kuulsast "Filosoofi reisipäevikust." Vene keelest on selle tõlkinud Märt Läänemets. Alapealkirjad on lisatud tõlkija poolt.